

Úvod k přednášce o bytí

pro filosofický seminár Přírodovědecké
fakulty UK, 31. 10. 2003

Ivan Chvatík

CTS-03-19 / CFB-03-17

December 2003

Úvod k přednášce o bytí

pro filosofický seminár Přírodovědecké fakulty UK, 31. 10. 2003

Ivan Chvatík

Nevím úplně přesně, do jakého kontextu mám vlastně mluvit,

ale vím, že mám říci něco o bytí,

o tom nejvyšším, nejobecnějším, ale nejprázdnějším pojmu,

o onom „posledním výcpečku vyparující se reality“,

jak říká posměšně Nietzsche,

když kritizuje boha filosofu a metafyzické morálky ve svém spisku

***Soumrak bužku aneb jak filosofovati kladivem.*¹**

Mluvit o bytí – jak jiste víte – patří do filosofie.

Když se dělá přírodní věda jako je biologie,

¹ F. Nietzsche, *Ecce homo*, prel. L. Benyovszky, Praha 1993, § 4, str. 34.

**když se pipetuje nebo když se pocítají ptáci,
moc se toho o bytí nenamluví.**

**Ale když dojde na problémy druhu a rodu,
nerku-li na evoluci,
to už nás začínáme cítit v kostech,
že by se možná o bytí nějak mluvit melo.**

Ale jak?

Je to prece filosofická otázka, která do vedy nepatří.

Veda se zabývá tím, co je jejím predmetem, má na starosti nějaký výsek reality, a hotovo.

Ale jak k tom výseku ta která veda prišla?

Na to se většinou neptáme, to je jaksi tradicne jasné.

Když už se však na to prece jen zeptáme, vidíme, že se budeme muset ohlédnout, podívat se do minulosti, zjistit, jak se to s tou tradicí vlastne má.

Jak k tomu došlo, že máme vubec nějakou vedu ci vedy?

Nemusíme chodit příliš daleko, abychom zjistili, že ještě u Descarta² patří jednotlivé speciální vedy do filosofie, asi tak jako větve stromu, které vyrůstají z kmene, jímž je fyzika, a který saje živiny z korenu, jimiž je metafyzika.

Filosofie je pro Descarta ještě ten strom celý.

Ale je potřeba jít dále.

Descartes byl samozřejmě vzdělán ve scholastické tradici, která nám dochovala Aristotela. A víme, že moderní veda, za jednoho z jejíchž otců je Descartes považován, vznikla přece právě v plodném rozhovoru s Aristotelem, nebo, jak někteří říkají, v jeho překonání.

Když se tedy podíváme do Aristotela, zjistíme hned na začátku první kapitoly IV. knihy *Metafyziky*, že o výseku se mluví už tam, a to dokonce v mediopasivu: „každému badateli je odseknut kus jsoučna, který mu připadnul“. ³

Už u Aristotela je to tedy tradice.

² R. Descartes v listě abbé Picotovi, ap. M. Heidegger, *Co je metafyzika*, prel. I. Chvatík, Praha 1993, str. 7.

³ ... meros autú ti apotemnomenai peri túto theórúsi to symbebékos, Met. IV-1, 1003a24.

Tato tradice určila Evropu.

Dokazuje to moc, kterou veda Evrope dala,

a také to, že nikde jinde na svete veda v našem smyslu nevznikla.

A opet bychom se museli ptát, co to je „veda v našem smyslu“,

a zjistili bychom, že to znamená, že je to systematické vedení,

**že výsek, který každé z nich připadnul, chce veda svým bádáním
vycerpat tak, aby jí nic neuniklo,**

aby všemu, co do jejího výseku patří, jasne porozumela,

aby v jeho rámci všechno vysvetlila,

**to znamená, aby podala odpoved na otázky, týkající se toho, co je v tom
daném výseku reality nejasné,**

co nás prekvapuje, zaráží,

s čím si nevíme rady,

co nás zajímá,

co nás trápí.

Ty otázky by se snad daly shrnout jednoduchou formulí:

Proc se neco deje tak, jak se to deje?

Proc je neco tak, jak to je?

V cem pak spocívá odpoved na takové otázky?

Aby odpoved byla vysvetlením, musí do problematiky vnést nějaké světlo.

Ale kde se to světlo vzít?

Prece nekde tam, kde už je.

**Když se ptáme, ptáme se nejen proto, že je nám něco nejasné,
ale také proto, že je nám vždy už mnoho věcí jasných
a ta nejasnost nás zlobí.**

Mít o něčem jasno, znamená to vedet.

Chteli bychom vedet vše.

Ale všeho je strašně moc.

**Jak se jasno, světlo vrhá do tech nedozírných temných oblastí
veškerenstva?**

**Práve o tom přemýšleli starí Řekové, kteří, jak sami říkali, milovali
moudrost a kterým se podle toho říká filosofové.**

O tom, jak to delali, nás zpravuje Aristotelés.

**Práve Aristotelés pojal tento problém systematicky
a videl, že každý, kdo před ním chtel něco vysvetlit,**

prevádel složité věci na jednodušší,

protože jednodušší je přehlednější a už to nějak známe.

Problém je ovšem v tom, na co známého tu kterou nejasnost prevádet a jak. Když se o to pokoušíme, ukazuje se, že ty nejjednodušší a snadno poznatelné věci, které máme jakoby před nosem, se právě ve své samozřejmosti rády skrývají (jak vedel už Hérakleitos).⁴

To nejjednodušší, to poslední, na co je třeba všechny nejasnosti prevést, aby na ne bylo vrženo světlo rozumu,

tedy to, u ceho veškeré naše poznání, veškerá jasnost v tomto smyslu začíná,

nazývá Aristotelés opravdu „pocátky“, a protože odpovídají na otázku „proc?“ nazývá je také „prvními příčinami“:

***archai kai aitiai* – příčiny, které stojí na samém počátku – principy.**

Jindy se také nazývají axiomy – poznatky, které si zaslouží, abychom z nich při vysvětlování vycházeli.

Ale naším úkolem teď není zabývat se založením jednotlivých ved.

Máme mluvit o bytí.

⁴ *Fysis kryptesthai filei*, viz Diels/Kranz, B 123, srv. *Zlomky predsokratovských myslitelu*, prel. K. Svoboda, Praha 1962, str. 53: „Povaha věcí se ráda skrývá“.

To všechno, co jsem říkal, mělo být jakýmsi vysvětlením toho, jak jsme se k takovému tématu, jakým je bytí, dostali.

A už jsme konečně u toho:

Privedli nás k tomu filosofové, kteří se snažili systematicky vyjasnit všechno nejasné, tak aby nic nezůstalo nepovšimnuto stranou.

Když si totiž všimli, že tradice odsekla každému specialistovi jeho díl, začali se zajímat o to, z čeho jim to bylo odseknuto.

A my už jsme viděli, z čeho: každý dostal svůj díl veškerenstva, svůj díl toho, co jest.

Všechny ty výseky jsou *zajedno* v tom, že jsou.

O tom, co není, nechce přece věda nic vědět, cituje Heidegger Hippolyta Taina.⁵

Je tedy třeba, aby se někdo podíval na to, v čem jsou *zajedno*,

aby se podíval na to *jedno*, které je všemu společné, totiž že *jsou*.

Všechny věci jsou *zajedno* v tom, že jsou: *hen panta*.⁶

To je samozřejmě zcela jasné, na tom, zdá se, není co řešit.

A přece!

⁵ M. Heidegger, cit. vyd. str. 39.

Když se Aristotelés díval na to, jak jeho předchudci hledali prapříčiny všech věcí,

a když videl, jak se jim to nedarí,

všiml si, že věci jsou nejen různé, nýbrž že různé jsou.

Aristotelés o tom mluví v souvislosti s tím, když svým předchudcům vycítá, že chteli všechno vysvetlovat principem látkovým

a všechno jsoucno skládali z nejakých prvotních, principiálních částí, prvku:

A vubec, jestliže hledáme prvky jsoucna a nerozlišujeme mezi mnohými významy, v nichž o jsoucnech mluvíme, není možné, abychom něco našli, zvláště ne v případě, že hledáme, z jakých jsou prvku. Neboť je dozajista nemožné dobrat se toho, z jakých prvku je „cinení“ nebo „trpení“, nebo to, co je „prímé“, nýbrž pokud se vubec lze dobrat prvku, mohou to být pouze prvky bytností.⁷

A pak už u Aristotela vždycky už jen slyšíme: *to on legetai pollachós* – o jsoucnu se mluví v mnoha významech.

⁶ „Vyslechnou-li ne mne, nýbrž rozum, pak je moudré, aby uznali, že vše je jedním.“ In: *Zlomky predsokratovských myslitelu*, prel. K. Svoboda, Praha 1962, zlomek Diels/Kranz, B 50, str. 54.

⁷ Aristotelés, *Met. I-9, 992 b 18 – 22.*

Aristotelés nikde nevysvětluje, proč tomu tak je, spíše se stará o to, jaké ty významy jsou.

Zkoumání o tom, jakými způsoby je veškeré jsoucno jakožto jsoucí, tedy jaké jsou rozmanité způsoby onoho „jest“, provádí výslovně v souboru knih, které se několik set let po jeho smrti našly ve skladišti za knihami pojednávajícími o principech věcí, s kterými se setkáváme v přírodě. A jednak proto, že se našly za nimi, jednak proto, že svým tématem fyzické věci překračují, byly svými vydavateli nazvány *Ta meta ta fysika*.

To ovšem neznamená, že v Aristotelově *Fyzice* není filosofie. Oba soubory knih je třeba číst zároveň. Jedině tak lze sledovat Aristotelovu, nebo lépe Ariadninu nit Aristotelovým bludištěm.

Proč se ale do bytí nepustíme sami? Proč na to potřebujeme Aristotela?

Už jsem se to snažil naznačit. Stejně jako veda, tak i filosofie stojí v nějaké tradici.

Pojmy jako „bytí“ máme – jak jsme ukázali – z tradice.

To však neznamená, že jsme tradici vydáni na pospas, jak si to někteří představují a že je tedy třeba tradice se zbavit, z tradice se vymanit.

Nikoli.

Pokud totiž nechceme znovu od začátku vymýšlet trakar, musíme se tradici otevřít,

**musíme se pustit do rozhovoru s tím, co nám tradice podává,
s tím, co už před námi někdo vymyslel a o čem přemýšlel.**

Nic jiného nám totiž nezbývá.

**Když to neuděláme výslovně, budeme znovu vymýšlet nějaký trakar,
a budeme si namlouvat, že ještě nebyl vymyšlen, místo abychom ten
vymyšlený znovu po svém promysleli.**

**Budeme tak jako tak mluvit a myslet v řeči, kterou jsme se naučili od
predku a s níž jsme převzali nějakým způsobem právě celé bohatství toho,
co již bylo myšleno. Jen si toho nevšimneme a budeme si myslet, že řeč je
jen nějaký nástroj komunikace o záležitostech každodenní potřeby.**

Výslovný rozhovor s tradicí,

a to nejen ve filosofii, ale i ve vědě,

je něco jiného.

Jde v něm o to, že máme s tradicí nějaké problémy.

Tradice nám něco podává, tím nás privádí do nějakých situací.

My těm situacím zčásti rozumíme, zčásti nerozumíme.

Je to, jako by nám říkala: Podívej se, je to tak a tak.

Vidíš to? Co s tím udeleáš?

Nebo se ti zdá, že je to jinak? Jak tedy?

Rozhovor s tradicí neznamena referovat názory údajne moudrých mužů minulosti,

nýbrž poslouchat, co říkají,

snažit se to uvidet a odpovídat na otázky, které se v tom, co nás nechávají uvidet, skrývají, resp. které v takovém rozhovoru vycházejí na světlo.

Jsou to totiž naše otázky.

Už ne jejich.

Ale jak jsme videli, bez nich bychom ty otázky nemeli.

Bez nich bychom o takových vecích vubec nemohli mluvit.

Otázky nám klade tradice, rec, bytí, ale nahlédnout a vyslovit je musíme my sami.

Písmena v knihách a predmety zasuté pod nánosy ruin, které tu jsou, protože tu kdysi byly, samy nic neríkají.

To, co kdysi bylo, nás dostává do situací v kterých nyní jsme.

Jsme v Evrope na prahu třetího tisíciletí, na prahu globalizace, která by chtěla znamenat, že naše racionální vedecké poznání si podmaní celý svet.

Jen si nejsme tak docela jisti, zda se celý svet stane jednou velkou Evropou, což bychom si možná práli,

nebo necím úplně jiným – hruza pomyslet,

**a taky si nejsme tak docela jisti, že víme,
co to ta Evropa vlastně je.**

Tradice nám říká, že Evropu udelala Evropou otázka po bytí.

Chceme se tedy znovu zeptat:

Co je to bytí?